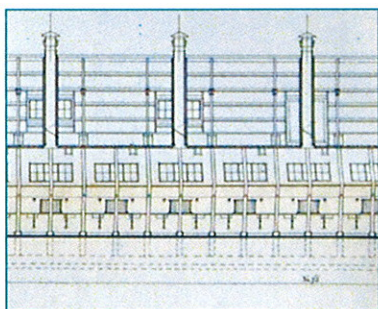

arcx-rapport 0755

WGF-KAZERNE in HARDERWIJK

bouwhistorische verkenning van gebouw 30

buro voor monumentenzorg en cultuurhistorie

arcx

arcx-rapport 0755

WGF-KAZERNE in HARDERWIJK

bouwhistorische verkenning van gebouw 30

INHOUD

1 Inleiding	2
2 Kazernes	3
3 Historische gegevens	6
4 Bouwgeschiedenis	11
5 Waardering	17
6 Bronnen	19

Onderzoek: **ARCX** Bergstraat 41 6981 DB Doesburg telefoon 0313 650190

Opdrachtgever: Bouw & Infrapark Harderwijk

Veldwerk, tekst en foto's: Peter Boer

Centrumcoördinaten: X 172.650 Y 482.900

arcx aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

© **ARCX** 10 april 2009

INLEIDING

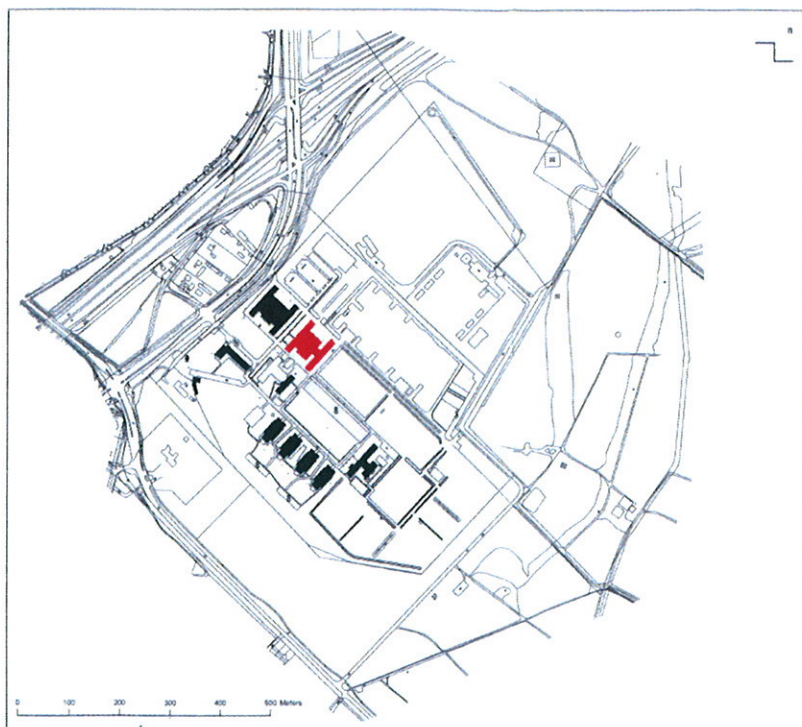
1

Momenteel worden door *Bouw & Infrapark* in Harderwijk plannen voorbereid voor de verbouw van gebouw 30 op de voormalige WGF kazerne. Vanwege de monumentenstatus stelt de gemeente Harderwijk hoge eisen aan deze plannen, onder andere aan een zorgvuldige omgang met de historische bouws substantie. Om zicht te krijgen op de mogelijkheden en beperkingen van deze plannen is een bouwhistorische verkenning uitgevoerd. Aan de hand van dit onderzoek kan bepaald worden welke cultuurhistorische waarden bij de verandering in het geding kunnen zijn en waar ruimte is voor nieuwe ontwikkelingen.

Het onderzoek heeft bestaan uit het bestuderen van de bouwgeschiedenis van de gebouwen op grond van zichtbare bouwdelen en bouwsporen in het in- en uitwendige van het object. Daarnaast is direct beschikbare informatie uit literatuur verwerkt. Bij de gemeente Harderwijk is gezocht naar 20ste eeuwse bouwdoSSIERS, deze bleken binnen de gestelde onderzoekstermijn helaas niet beschikbaar gesteld te kunnen worden.

De locatie is op dinsdag 31 maart 2009 bezocht.

Het onderzochte gebouw in rood gemarkeerd op het voormalige kazerneterrein.

KAZERNES

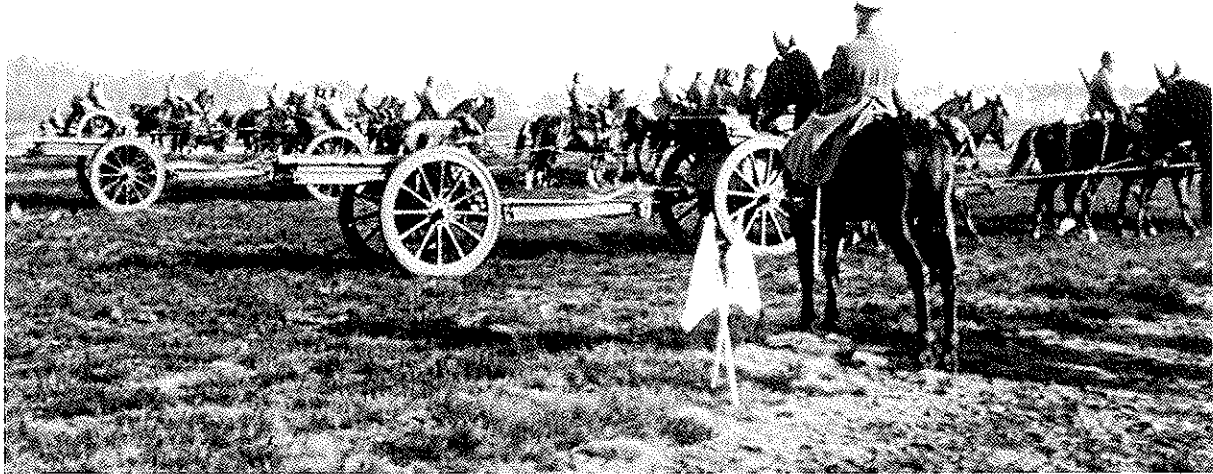
Vanaf 1814 was Harderwijk het nationale rekruterings- en trainingscentrum voor het koloniale leger en daarmee pleisterplaats voor honderden jonge mannen, weken en soms maanden wachtend op opname in het leger en uitzending naar *den Oost*. Het zogenaamde *Koloniaal Werfdepot* was gevestigd in het oude Muntgebouw. Hoewel de kolonialen vaak voor erg veel overlast in het kleine stadje zorgden, waren de militairen van groot belang voor de lokale economie van Harderwijk

infanteriegarnizoen

Vooraf door pleidooien van burgemeester Kempers besloot de regering in 1907 het *Koloniaal Werfdepot* onder te brengen bij de *Koloniale Reserve* in Nijmegen. Ter compensatie kreeg Harderwijk een infanteriegarnizoen. De gemeente stond voor de vestiging van twee bataljons infanterie de bestaande kazernegebouwen, magazijnen, een excercitie- en een schietterrein ter beschikking. In 1913 werd aan de Oranjelaan een nieuwe kazerne in gebruik genomen die in 1934 omgedoopt werd in Jan van Nassaukazerne. In 1922 kreeg de stad een tweede regiment infanterie, dat in de kazerne in de binnenstad ondergebracht werd.

Boostkazernes

De toenemende spanning in Europa als gevolg van een steeds agressievere politiek van Hitler-Duitsland, was de oorzaak dat de Nederlandse defensie begroting in 1938 werd verdrievoudigd. Het sterk groeiende veldleger had dringend nieuwe kazernes nodig. Als gevolg van de gewijzigde Dienstplichtwet in 1938, moesten er volgens berekeningen vijftien bestaande kazernes worden gerenoveerd en vierentwintig nieuwe kazernes worden gebouwd. De nieuwe kazernes werden ontworpen door Kapitein der Genie A.G. Boost. De Harderwijkse gemeenteraad besloot op 26 februari 1938 om 25 hectare grond aan de Leuvenumseweg voor het symbolische bedrag van één gulden af te staan aan de Nederlandse staat voor de bouw van een nieuwe artilleriekazerne. Al in november van dat jaar betrokken de eerste veldartilleristen de in aanbouw zijnde kazerne. Hiervan waren enkele legeringgebouwen en paardenstallen gereed. Op 21 december 1938 werd de kazerne vernoemd naar een telg uit het huis van Oranje, namelijk prins Willem George Frederik (1774-1799) die in 1792 tot grootmeester der Artillerie werd aangesteld. Lang zouden de Harderwijkers niet kunnen genieten van de nieuwe veldartilleristen, op 28 augustus 1939

Nederlandse artillerie aan de Grebberlinie in 1940

werd de Nederlandse krijgsmacht gemobiliseerd en trokken alle Harderwijkse eenheden naar hun mobilisatiestellingen.

In de oorlogsjaren voltooiden de Duitsers de WGF-kazerne, die bij de bezetters bekend stond als Feldkaserne of Waldkaserne. Op het kazerneterrein verschenen ondermeer een kantine, een stafgebouw en een logiesgebouw voor officieren. De reeds bestaande maneges en stallen werden omgebouwd tot garages.

Kenmerkend voor de Boostkazernes was het U-vormige poortgebouw, dat dienst deed als in- en uitgang. Tevens waren hierin de officiers- en onderofficiersmess, de manschappenkantine, een wachtlokaal en gestraftencellen, een gymnastieklokaal, de geneeskundige dienst en een ziekenzaal gevestigd. Met name door het poortgebouw, dat gezien kan worden als een architectonische terugkeer naar de beschutte tijd van de blokkazernes, kan men spreken van een nieuw type paviljoenbouw. Rondom de centrale appèlplaats waren gebouwen gegroepeerd met manschappenverblijven en leslokalen. Nieuw was dat er afzonderlijke paviljoens voor manschappeneetzaal waren. Daarvoor moest men eten in de legeringskamers. De kazernes bestonden uit één verdieping. Met het oog op brandgevaar waren de vloeren van beton. Verder waren de dakspanten van hout en de ramen, deuren en kozijnen van staal.

Van de nieuw te bouwen kazernes waren er zestien voor de infanterie bestemd, die worden aangeduid als Boost I.

Behalve de zestien kazernes voor de infanterie werden er acht kazernes

gebouwd, waarvoor de Du Moulinkazerne (1938-1939) in Soesterberg model stond. Dit type Boostkazerne week iets af van de infanteriekazernes doordat er geen poortgebouw was. De in Harderwijk gebouwde kazerne is van dit type Boost II.

Na de oorlog kende de WGF-kazerne een snel wisselend gebruik door onder andere het Oorlogsvrijwilligersbataljon Margriet 1-11 RI, een bataljon Aan- en Afvoertroepen, een mitrailleurbataljon en de Kaderschool voor officieren en onderofficieren.

In 1953 werd de parate 4 Divisie opgericht die zich in de WGF-kazerne vestigde. Zij troffen een mooie, maar te kleine kazerne aan. Voor de ruim 1450 militairen werd de kazerne uitgebreid met een officiermess en een kantoorgebouw. Later werden er sportvelden, tennisbanen en een zwembad aan toegevoegd.

Met het vallen van de Berlijnse muur in 1988 werd het einde van de Koude Oorlog ingeluid. Een direct gevolg was dat er in de jaren '90 sterk werd bezuinigd op defensie. Uiteindelijk werd besloten om de 4 Divisie en ook haar WGF-kazerne in 1994 te sluiten. Eind jaren '90 werd de locatie getransformeerd tot een opleidingsinstituut voor de infrasector. Het onderzochte gebouw 30 is momenteel in gebruik als instructieruimte voor diverse soorten machines.

HISTORISCHE GEGEVENS

Zoals in de inleiding al aangegeven, zijn de eventueel bewaard gebleven bouwaanvragen bij de gemeente Harderwijk voor dit onderzoek niet geraadpleegd. Omdat tijdens het veldwerk bij toeval bleek dat in de administratie van de afdeling Vastgoed van het Bouw & Infrapark een complete set oorspronkelijke bouwtekeningen, inclusief bestek aanwezig was, is verder ook afgezien van een zoektocht in andere archieven. Op grond van de vergelijking van de oorspronkelijke situatie met de huidige is vervolgens de bouwgeschiedenis herleid, voor zover mogelijk en relevant voor de cultuurhistorische waardebepaling van het gebouw.

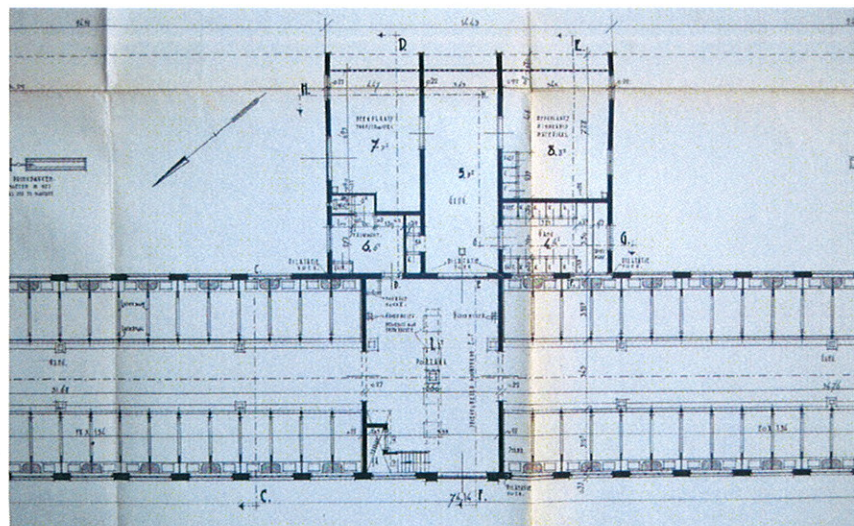
paardenstallen

Gebouw 30 is tegelijk met het naastgelegen gebouw in 1938 gebouwd als stallencomplex ten behoeve van het 1^e Regiment veldartillerie. Voor 1940 maakte de artillerie nog gebruik van paardentractie. De gebouwen zijn dus niet, zoals in de Waardenstelling dd augustus 2007 door het Gelders Genootschap aangegeven, gebouwd als garages met werkplaatsen.

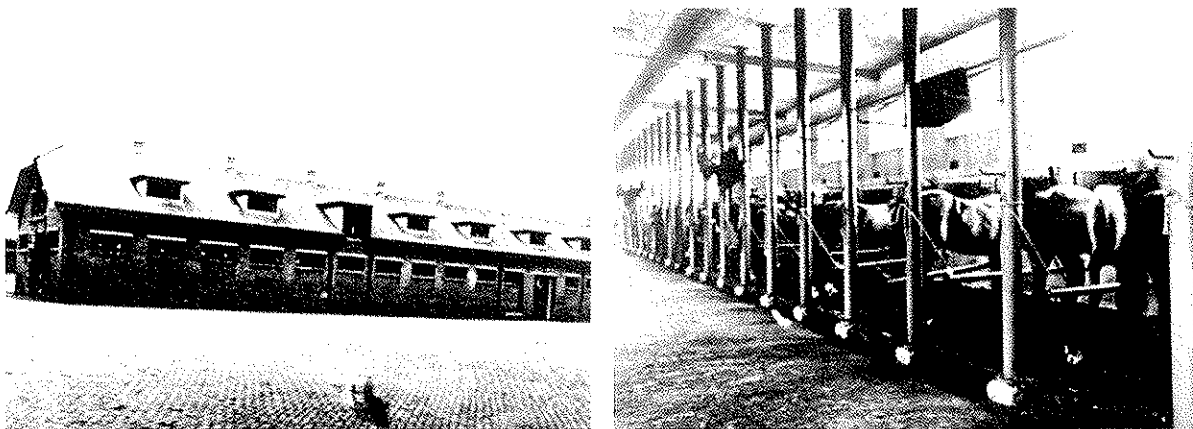
Situatietekening uit 1928 met daarop twee H-vormige gebouwen, met in de vleugels paardenstallen. De centraal gelegen rijhallen zijn later gebouwd.

Het gebouw is symmetrisch van opzet met in iedere vleugel plaats voor 80 paarden die van elkaar gescheiden zijn met zogenaamde latierbomen. Iedere vleugel heeft in het midden een portaal met daarin drinkbakken en fouragekokers. De vleugels zijn ieder met een laag tussenlid met een plat dak verbonden met een later gerealiseerde grote rijhal. In dit tussenlid zijn bergplaatsen, kasten en een ruimte voor de stalwacht ondergebracht.

De zolders waren ingericht voor de berging van voer, hooi en stro. Daarvoor waren in iedere vleugel in de kap twee grote dakkapellen met hoge deuren en een hijsvoorziening aangebracht. Voor de ventilatie van de stallen was op de nok van het dak een rij ventilatiekappen geplaatst, die met kanalen door de betonvloer verbonden waren met de stalruimte.

De gevels waren utilitair vormgegeven met stroken hoge stalen stalramen en ter hoogte van het portaal, in de kopgevels en in de tussenleden dubbele houten deuren.

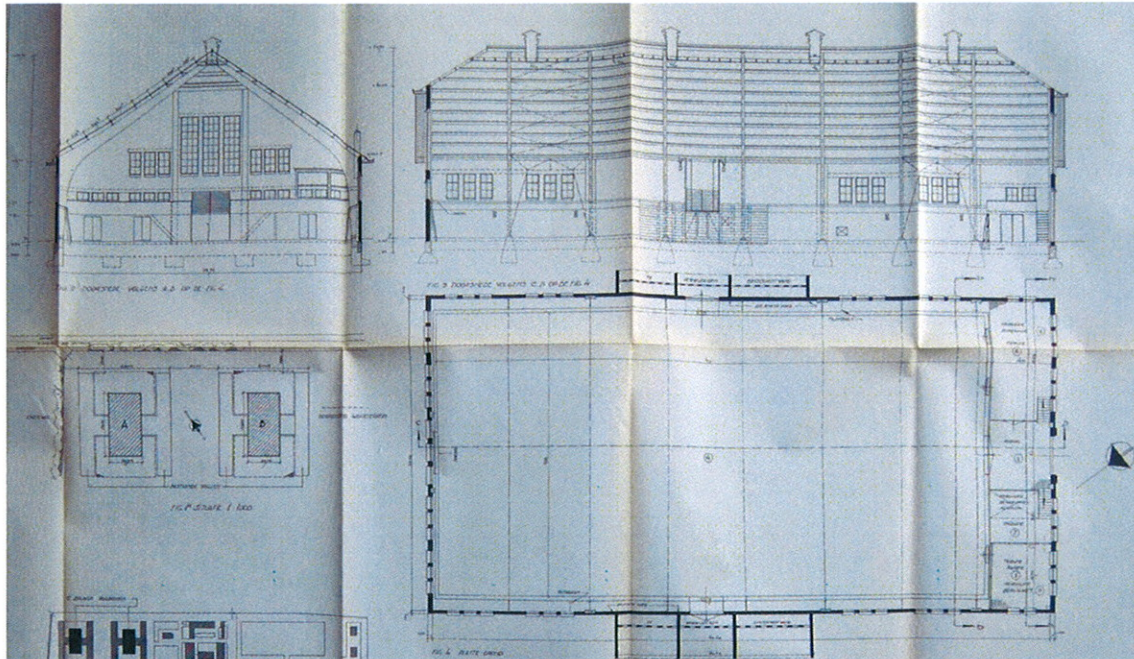

Twee foto's van kort na de ingebruikname van de stallen. Links de de langsgevel van een stallenvleugel, rechts het interieur met gestalde paarden. (foto's collectie Stedsmuseum Harderwijk)

De bouwtekening van de stallen is gedateerd 27 april 1938. Aannemelijk is dat met de bouw kort daarna begonnen is, want bij de ingebruikname van de kazerne op 9 november 1938 wordt melding gemaakt van voltooide stallen.

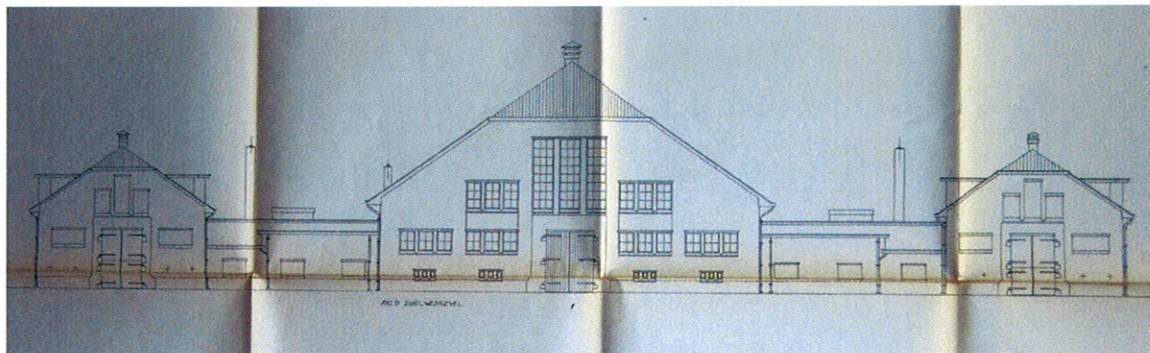
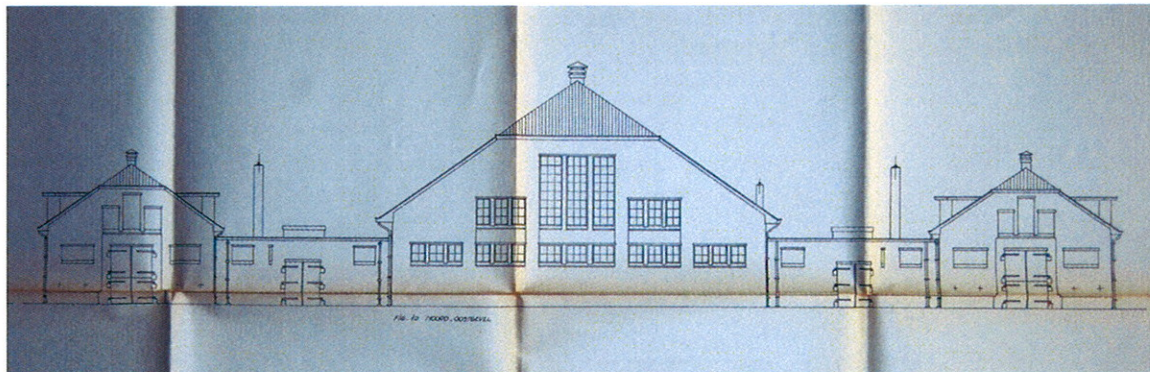
rijloodsen

Op 10 oktober 1939 worden door de Minister van Defensie ten behoeve van het 1^e Regiment Veldartillerie in Harderwijk twee rijloodsen aanbesteed. Uit de bijbehorende tekeningen volgt dat het om twee maneges gaat die centraal tussen de inmiddels gerealiseerde paardenstallen geprojecteerd zijn. De reden dat deze hallen niet gelijk met de bouw van de stallen aanbesteed zijn is vooralsnog onduidelijk. Wat wel duidelijk is dat met de bouw haast gemaakt diende te worden, want volgens het bestek moest de oplevering voor 1 maart 1940 plaatsvinden. Het werk werd op 19 oktober 1939 gegund aan J.C.C Goedhart en C. H.J. Westerbeek voor fl. 78.000,-- De levering en plaatsing van spanten, gordingen en dakglasroeden werd apart aanbesteed.

Boven: plattegrond en doorsneden over de rijloods.

Onder: noordoost en zuidwest gevel van de rijhal en de aansluitende tussenleden en kopgevels van de stallen.

De hoofddraagconstructie van de rijhal bestaat uit zeven stalen driescharnierspanten. Deze spanten zijn samengesteld uit dichte staalplaten waarvan de onderdelen met lassen aan elkaar verbonden zijn.

De rijvloer moest gemaakt worden uit een halfsteens laag ongebakken straatklinkers op een zandbed met daarover een laag die bestaat uit *drie deelen gehord grof rivierzand en 2 deelen grof zaagsel van vurenhout*. Tegen de zuidwestelijke eindgevel was een tribune geprojecteerd met daar onder bergplaatsen.

BOUWGESCHIEDENIS

4

De bouwgeschiedenis van het complex laat zich het best beschrijven aan de hand van afbeeldingen van de huidige situatie. Door deze foto's te vergelijken met de oorspronkelijke bouwtekening wordt al snel duidelijk welke veranderingen in de tussentijd hebben plaatsgevonden en in welke mate de oorspronkelijke bouwsubstantie nog aanwezig is.

exterieur

Zuidoost gevel. De gevelindeling van de langgevels van de stallen is waarschijnlijk al tijdens de Duitse bezetting veranderd. De stalinrichting is daarbij verwijderd en heeft plaats gemaakt voor garages/stallingen. Ten behoeve hiervan zijn in de gevel tien grote gevelopeningen gemaakt die door zwaar uitgevoerde steunberen geflankeerd worden. Het muurwerk boven de betonlateien is vervangen door verticaal metselwerk. De dakkapellen zijn verdwenen.

Onder: onderhoud van het wagenpark in 1955, met op de achtergrond de gesloten garagedeuren.

Zuidwest gevel van west naar zuid. De kopgevels van de stallenvleugels waren op de begane grond oorspronkelijk ingedeeld met centraal een dubbele houten deur, geflankeerd door hoge stalvensters. Deze deuren zijn vervangen door vensters. De stalvensters zijn vervangen door hogere vensters en in de westelijke kopgevel is het rechter venster vervangen door een deurpartij. Deze veranderingen zijn waarschijnlijk in de periode kort na de oorlog doorgevoerd.

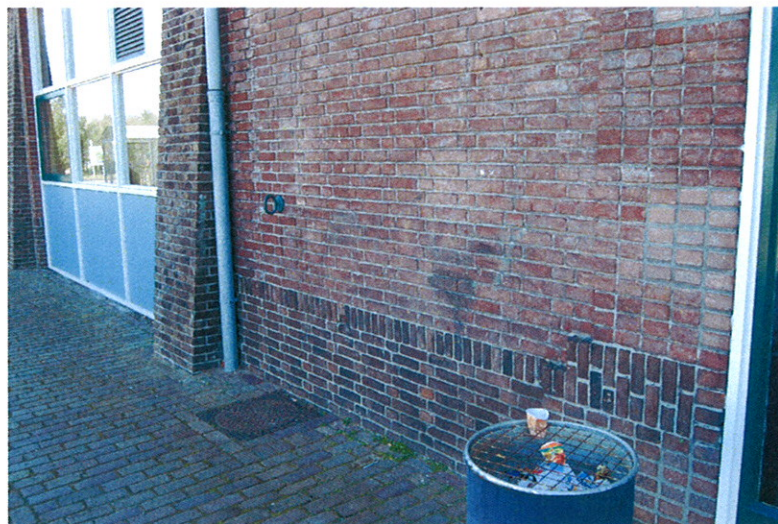
Het zuidelijke tussenlid heeft nog de oorspronkelijke hoofdvorm met een plat dak op drie niveaus. Alleen het linker venster hierin behoort nog tot de oorspronkelijke opzet.

De centrale rijhal had in de kopgevel oorspronkelijk een rij lage vensters, deze vensters zijn vervangen door moderne industrieroldeuren met links en rechts daarvan loopdeuren. Blijkens de sporen in het metselwerk hebben de huidige deuren voorgangers gehad die breder en iets minder hoog waren.

Het westelijke tussenlid is met een staalconstructie naar twee zijden een flink stuk verbreed. Dit zal in het vierde kwart van de vorige eeuw gebeurd zijn.

Noordwest gevel. Net zoals in de zuidoost gevel is hier de gevelindeling waarschijnlijk al tijdens de Duitse bezetting veranderd. Aan deze zijde bleven de dakkapellen wel bewaard en zijn rond de centrale entree de bouwsporen van de duimen van de deurgehengen nog te zien. De pui-invulling met stalen deuren is waarschijnlijk kort na de oorlog gerealiseerd. Alle daken zijn gedekt met de oorspronkelijke ceramische romaanse dakpannen. Links naast de deur is nog een ingemetselde ring ten behoeve van het aanbinden van de paarden bewaard gebleven

Noordoost gevel van noord naar oost. De kopgevels van de stallenvleugels waren op de begane grond oorspronkelijk ingedeeld met centraal een dubbele houten deur, geflankeerd door hoge stalvensters. Deze deuren zijn vervangen door vensters en een ingangspartij. De duimen van de gehengen van de dubbele staldeuren zijn nog in situ bewaard, net zoals de oorspronkelijke stalvensters naast de deuren..

Het oostelijke tussenlid heeft nog de oorspronkelijke hoofdvorm met een plat dak. Alleen het middelste venster is nog origineel.

De centrale rijhal had in de kopgevel oorspronkelijk een rij lage vensters, deze vensters zijn vervangen door moderne industrieroeldeuren met links en rechts daarvan loopdeuren. Blijkens de sporen in het metselwerk hebben de huidige deuren voorgangers gehad die breder en iets minder hoog waren.

Het noordelijke tussenlid is met een staalconstructie naar twee zijden een flink stuk verbreed. Dit zal in het vierde kwart van de vorige eeuw gebeurd zijn.

Dak van het tussenlid aan de zuidoost zijde waarvan het oorspronkelijke middendeel aan twee zijden op een iets hoger niveau uitgebreid is.

interieur

Toegangsportaal in de zuidoostelijke stallenvleugel met betonnen trap naar de zolderverdieping. Rechts een overzicht van de voormalige stallen. De kolommenstructuur is aangebracht bij het aanbrengen van grote garagedeuren in de langsgevel. Oorspronkelijk hadden de latierpalen van de stalrichting een dragende functie. De hoge vensters links op de foto's behoren nog tot het oorspronkelijke concept.

Links een deel van de staalconstructie van de verbreding van het noordwestelijke tussenlid. De muur met de hoge vensters links vormde oorspronkelijk de buitengevel van de stallen. Rechts een overzicht van de kapconstructie van de stallen. De vrij licht uitgevoerde kappanten zijn voorzien van ongebruikelijke stijlen, die oorspronkelijk in het verlengde van de latierpalen stonden.

Dakkapel met hijsvoorziening boven de stallenvleugel. Oorspronkelijk was boven de deuren een stalen hijsbalk aangebracht. Deze balken zijn waarschijnlijk bij het vervangen van de boeiboorden door Trespa afgekort.

Overzichten van de voormalige rijloods. De kraanbaan, smeerputten, bordessen, galerijen en centraal door de hal lopende gang zijn allemaal later toegevoegd. De oorspronkelijke tribune aan de zuidwestelijke kopgevel is niet meer aanwezig.

WAARDERING

Gebouw 30 op de voormalige WGF-kazerne in Harderwijk is aan het eind van de jaren '30 tot stand gekomen als paardenstal met bijbehorende rijloods. Onder toenemende oorlogsdreiging is uitgaande van een standaardconcept het gebouwencomplex in zeer korte tijd gebouwd. Ironisch is dat kort na de oplevering het gebouw door de mobilisatie haar functie verloor en waarschijnlijk tijdens de Duitse bezetting al verbouwd werd tot garage annex werkplaatsen. Het ontwerp en de indeling is representatief voor de zogenaamde Boost kazernes en is als zodanig een laat voorbeeld van de huisvesting van de nog geheel op traditionele paardentractie ingerichte Nederlandse veldartillerie. Het gebouw bleef in zijn hoofdvorm redelijk gaaf bewaard, door latere aanpassingen is het oorspronkelijke concept echter moeizaam te herkennen. Met name de verbreding van het noordwestelijke tussenlid draagt zeker niet bij aan de herkenbaarheid van de te onderscheiden bouwmassa's. In dit verband moeten ook de centraal in de voormalige rijhal aangebrachte gang, verhogingen en bordessen genoemd worden. Het latere militaire gebruik als garage/werkplaats, waarvoor een ingrijpende verbouwing noodzakelijk was, heeft het oorspronkelijke gesloten gevelbeeld ingrijpend gewijzigd. Hierdoor is de oorspronkelijke functie zelfs voor ingewijden niet meer afleesbaar. Omdat de overgang van met paarden naar door motoren aangedreven materieel als zodanig ook een belangrijk aspect van de militaire bouwgeschiedenis is, die niet meer terug te draaien valt, vormt dit zeker geen aanleiding om het bestaande beeld ingrijpend te corrigeren. Op kleine schaal zijn er echter wel aanpassingen denkbaar die de oorspronkelijke betekenis beter afleesbaar zouden kunnen maken. Te denken valt bijvoorbeeld aan het herstel van enkele dubbele staldeuren, ventilatiekappen en hijsbalken boven de pakhuisdeuren.

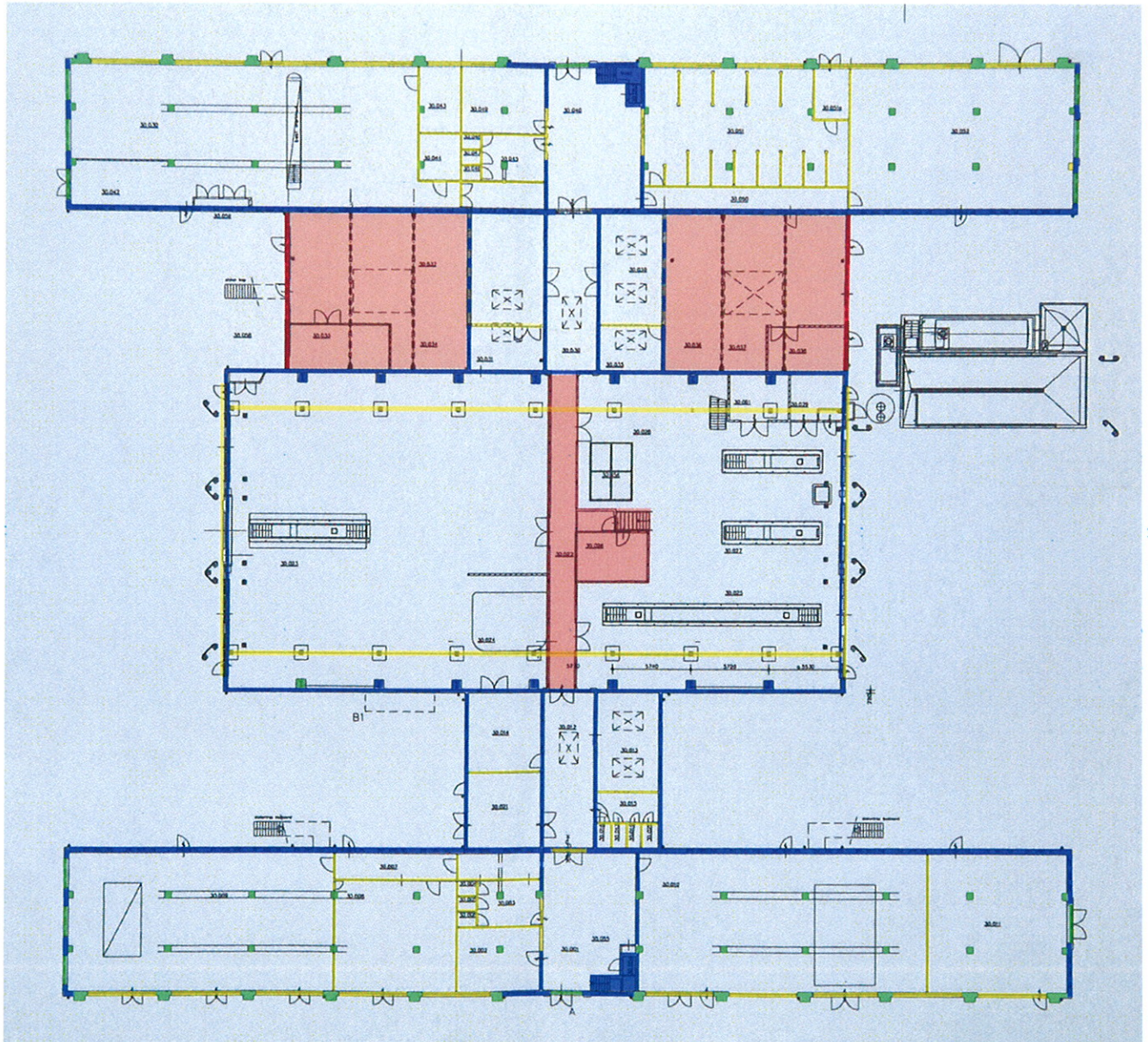
De indeling van het huidige interieur is voor het grootste deel niet meer oorspronkelijk en later tot stand gekomen. Op bijgaande tekeningen is door middel van kleurcodes aan de verschillende bouwkundige onderdelen een bouwhistorische waardering in vier categorieën toegekend. Daarbij is onderscheid gemaakt tussen:

Blauw - hoge monumentwaarde, behoud noodzakelijk

Groen - positieve monumentwaarde, behoud wenselijk

Geel - indifferente monumentwaarde, aangepaste vervanging mogelijk

Rood - verstorende monumentwaarde, verwijdering/vervanging wenselijk

Bouwhistorische waardering door middel van kleurcodes op de huidige plattegrond van de begane grond.

Blauw - hoge monumentwaarde, behoud noodzakelijk
 Groen - positieve monumentwaarde, behoud wenselijk
 Geel - indifferente monumentwaarde, aangepaste vervanging mogelijk
 Rood - verstorende monumentwaarde, verwijdering/vervanging wenselijk

BRONNEN

Streekarchivariaat Noordwest-Veluwe, bouwdossier WGF-kazerne en fotocollectie

Stadsmuseum Harderwijk, fotocollectie

M. Elands, Harderwijk als Garnizoenstad, in: J. Folkerts, Geschiedenis van Harderwijk p. 157-177

M. Elands, Harderwijk als Militaire stad en de geschiedenis van 4 Divisie, Den Haag 1994

Afd. Vastgoed Bouw & Infrapark, bouwdossier gebouw 30

arcx

bergstraat 41
6981 db Goesburg
t 0313 650190
f 0313 650192
e info@arcx.nl
www.arcx.nl